

Östra flygeln

Hälleforsnäs bruk 1:100, Mellösa socken, Flens kommun, Södermanlands län

Antikvarisk slutrapport
Renovering av tak, vindkupor och skorstenar

2019-10-18

Östra flygeln

Hälleforsnäs bruk 1:100, Mellösa socken, Flens kommun, Södermanlands län

Antikvarisk slutbesiktning

Renovering av tak, vindkupor och skorstenar

Rapport 2019:8

© 2019 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

studierummet@regionsormland.se

www.sormlandsmuseum.se

Författare: Anton Blomgren, antikvarie
Omslagsbild: Foto: Anton Blomgren, 2019-09-17 (SLM D2019-0419)
Foto, där ej annat anges: Anton Blomgren
Diarienummer: KN-SLM18-0096

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriet. Enligt FUK-avtal D-nr: I2018/00115

Nyköping 2019

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	7
Beskrivning av Östra flygeln	8
Historik med relevans för ärendet	10
Gällande skydd	10
Kulturhistoriska värden	10
Beskrivning av byggnaden före åtgärder	12
Beskrivning av åtgärder	21
Renovering av tak	21
Plåtarbeten	25
Renovering av fönster	30
Renovering av skorstenar	33
Putslagningar och avfärgningar	36
Övriga åtgärder	37
Avvikelser från Länsstyrelsens beslut	41
Kulturhistorisk bedömning av utförda arbeten	42
Projektrelaterad information	43
Använda material och fabrikat	43
Källförteckning	44
Bilagor	45

Karta över Hälleforsnäs och Hälleforsnäs bruk. Östra flygeln norr om bruksområdet är markerad med rött. Kartan är skapad och nedladdad från Lantmäteriets hemsida.

Inledning

Under perioden september 2018 till juli 2019 har utvändiga renoveringsåtgärder utförts på Östra flygeln vid Hälleforsnäs bruk i Hälleforsnäs. Arbetet har omfattat:

- Renovering av underlagstak och läkt
- Omläggning av befintligt tegel på södra takfallet
- Byte av tegel på norra takfallet
- Montering av ny fotplåt
- Byte av takplåt på norra takkupan
- Montering av ny takplåt på södra vindskupan
- Byte av vindskivor, kupvinkelrännor och skorstensbeslag
- Renovering av skorstenar
- Punktvisa putslagningar och avfärgningar
- Ommålning av entréutbyggnadens takfotsinbrädning

Bakgrund

Fastighetsägare Anne-Margrete Wachtmeister ansökte 2017 om bidrag för renovering av Östra flygeln, Hälleforsnäs bruk 1:100, Hälleforsnäs bruk. Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade att lämna bidrag till sökta åtgärder, med stöd av 2 § Förordning (SFS 2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. Detta i enlighet med inkomna handlingar och kompletteringar. Beslutet är daterat 2018-06-28 (Lst dnr 434-6891-2017).

Antikvarie Kjell Taawo, Sörmlands museum, besökte den 8 november 2017 rubricerad byggnad i syfte att klargöra nödvändiga renoveringsåtgärder inför ansökan om byggnadsvårdsbidrag från Länsstyrelsen. Den 8 februari 2018 skickades ett protokoll från besöket till fastighetsägare Anne-Margrete Wachtmeister. Protokollet låg till grund för Länsstyrelsens beslut.

I enlighet med länsstyrelsens beslut skulle arbetet utföras under antikvarisk medverkan och dokumentation. Detta svarade Sörmlands museum för. Uppstartsmöte ägde rum 2018-10-03. Närvarande vid tillfället var fastighetsägare tillika byggherre Anne-Margrete Wachtmeister, arbetsledare Ola Andersson från Toltp Bygg samt antikvarisk medverkande Anton Blomgren med handledare Kjell Taawo, båda byggnadsantikvarier på Sörmlands museum.

Åtgärderna avsåg enligt Länsstyrelsens beslut endast renovering av tegeltak och fönster. Vid startmötet och under renoveringen uppdagades att även takplåtar, plåtbeslag och skorstenar var i ett så pass dåligt skick att det krävde omfattande renoveringsåtgärder. Av den orsaken tog arbetet betydligt längre tid och högre kostnader i anspråk än vad som ursprungligen hade förväntats. Arbetet färdigställdes i juli 2019.

Beskrivning av Östra flygeln

Östra flygeln, som även har kallats Kavaljersflygeln, ligger i Hälleforsnäs bruks högrestånds-område och är belägen mellan Bruksherrgården (som också även har kallats Herrgården eller Stora huset) och Tjänstemannavillan.

Östra flygeln är uppförd i 1 1/2 våning med en stomme av liggtimmer. Sockeln av natursten är spritputsad och avfärgad i grå kulör. Fasaderna är slätputsade och avfärgade i en gul kulör med putsade kvaderimiterande hörnkejdor och portomfattning, profilerade fönsteromfattningar samt profilerad takgesims, samtliga avfärgade i vitt. Taket är ett mansardtak täckt med enkupigt tegel. På det södra takfallet ovanför byggnadens entréfasad finns en takkupa i nygotisk stil. Vid den norra fasaden, som vetter bort från bruksområdet, finns en entréutbyggnad med ovanförliggande balkong. Denna nås via en balkongdörr i en takkupa vars fasad bryter igenom takfoten. På taknocken finns två slätputsade skorstenar. Samtliga tvålufts-fönster är utformade med rombisk spröjs. På vardera gavelröste finns två mindre rundfönster. Samtliga fönstersnickerier är målade i en mörkgrön kulör.

Östra flygelns entréfasad vetter mot söder. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0420).

Östra flygeln, fasad mot norr. Bilden är tagen efter avslutade renoveringsarbeten. Foto 2019-09-17 (SLM D2019-0421).

Östra flygelns västra gavel efter avslutade arbeten. Foto 2019-09-17 (SLM D2019-0422).

Historik med relevans för ärendet

Östra flygeln uppfördes sannolikt efter 1782. Antagandet görs med hänvisning till att byggnaden saknas på den detaljerade karta som upprättades över Hälleforsnäs bruk detta år. Byggnadens proportioner och det låga brutna taket har 1700-talskaraktär. Detta antyder att byggnaden sannolikt är uppförd under 1700-talets slut eller 1800-talets början. Mellan år 1842-1844 omgestaltas Bruksherrgården av arkitekten Johan Fredrik Åbom i nygotisk stil. I samband med att den intilliggande tvättstugan uppförs 1852 omgestaltas även Östra flygeln i en nygotisk stil. Fasadritningarna visar en gestaltning som till stilen har många likheter med Bruksherrgården, även om dennas rika utsmyckning i framför allt fialer, fönsterfoder och listverk inte har fullt samma motsvarighet i Östra flygeln. Eftersom byggnaden idag saknar delar av den utsmyckning och karaktär som ritningarna visar - t.ex. takfotsgesimsen i rundbågestil och den obehandlade naturstenssockeln - råder det oklarhet om huruvida Åboms omgestaltning genomfördes i sin helhet. Om så skedde har fasaderna under senare tid förenklats. Under 1800-talet och 1900-talets första del har Östra flygeln använts som bostad för högre tjänstemän vid bruket. I nuläget används Östra flygeln som privatbostad.

Gällande skydd

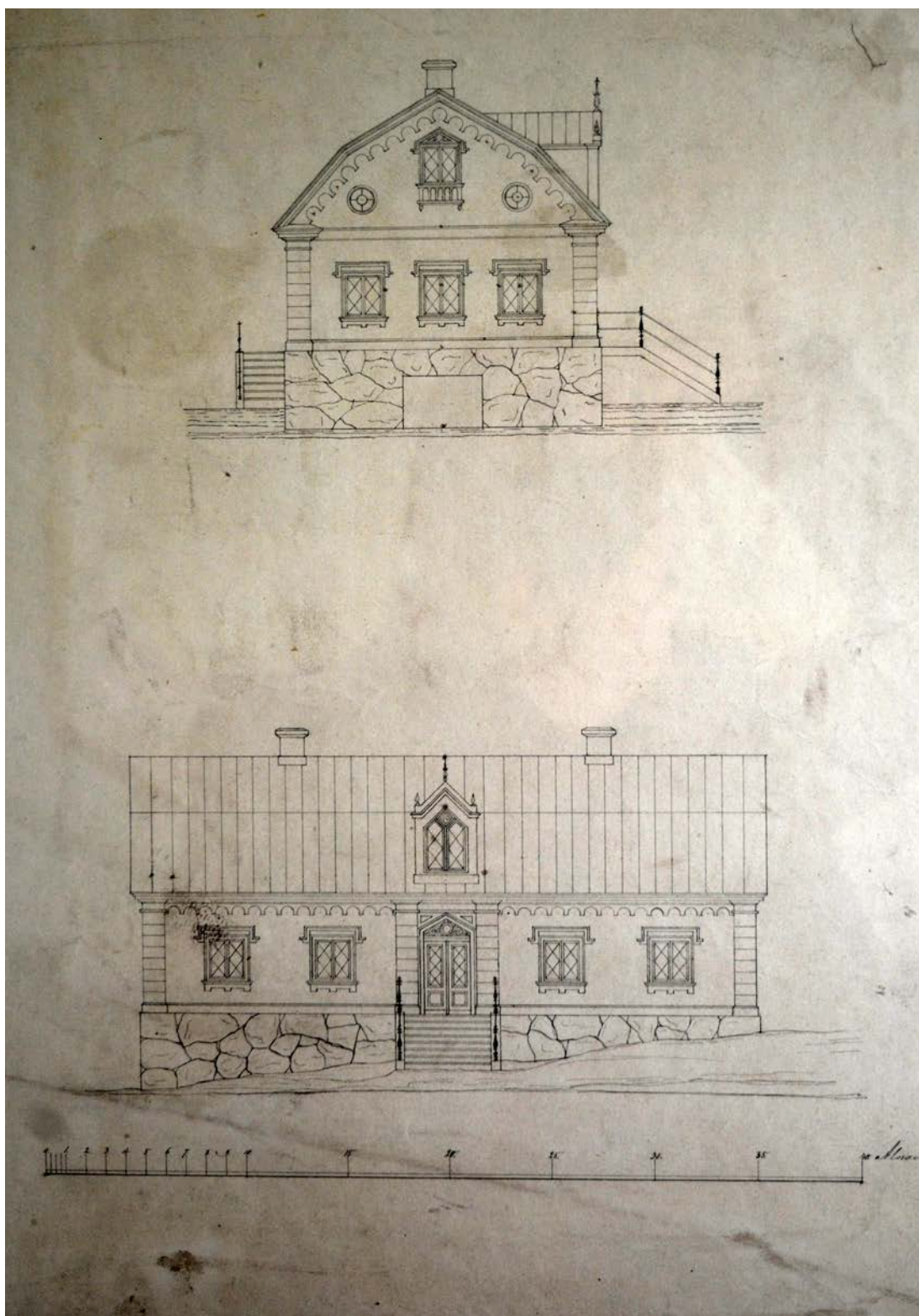
Fastigheten omfattas inte av detaljplan, men ligger inom sammanhållen bebyggelse. Detta medför att ändringar, om- och tillbyggnader kräver bygglov eller anmälan beroende på åtgärdens omfattning.

Östra flygeln ingår i herrgårdsmiljön som är utpekad i Flens kommun - översiktlig kulturhistorisk inventering 1980. Detta medför att byggnaden omfattas av förvanskingsförbudet enligt PBL 8 kap. 13 §. Paragrafen lyder: *En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.*

Kulturhistoriska värden

Östra flygelns arkitektur kan beskrivas som en kombination av rustik nyklassicism och nygotik, vilket tar sig uttryck i bland annat de vitputsade hörnkedjorna med stiliserade kapitäl, samt de nygotiska elementen: de spetsbågade fönstren i portik och vindkupan mot söder, dekorativa fönsteromfattningar och tvålufts-fönster med rombisk spröjs. Trappträcket är gjutet på Hälleforsnäs bruk. Dessa element utgörs av byggnadens primära arkitektoniska värden.

Östra flygeln har som exempel på Johan Fredrik Åboms arkitektur ett stort konsthistoriskt värde, även om det nuvarande utseendet skiljer sig från Åboms ritningar. Johan Fredrik Åbom räknas som en av de viktigaste svenska arkitekterna under 1800-talet. Eftersom hans produktion till största delen omfattar offentliga byggnader, som t.ex. kyrkor, bankhus, teaterbyggnader och sjukhus, är Östra flygeln värdefull som exempel på Åboms villaarkitektur.

Fotografi av fasadritningar. Takfotsgesimsen, sockeln av obehandlad natursten och de rikt dekorerade fönstren på gaveln är element som skiljer sig från byggnadens nuvarande utseende. Det gäller även takkupan och entréutbyggnaden mot norr som har tillkommit under senare tid. Foto 2019-11-01 (SLM D2019-0423).

Beskrivning av byggnaden före åtgärder

I samband med rådgivningsbesöket den 8 februari 2018 iakttogs Östra flygeln i följande skick:

Tegeltaket läckte direkt väster om takkupan på nederdelen av det norra takfallet. Detta hade åtgärdats provisoriskt genom att täckas med en presenning. Underlagstaket bedömdes vara i relativt gott skick utifrån inspektion från vinden, med undantag av området i närheten av takläckan som var rötskadat. Det bedömdes att takpannorna på takfallet mot söder behövde justeras. Putsfasaderna bedömdes vara i relativt gott skick med endast mindre skador på följande ställen: vid hörnen på baksidans utbyggnad, framsidans takkupa, skorstenarna och takfotsgesimsen i anslutning till takskadan. Takfotsinklädningen i brädpanel var kraftigt nedsmutsad. De flesta fönster bedömdes vara i gott skick. Undantagen utgjordes av vindsfönstren på gavlarna som saknade kitt och var rötskadade. Det saknades också fönsterkitt på bågarna i framsidans takkupa.

Östra flygelns södra fasad innan renovering 2018-11-08. Foto Kjell Taawo (SLM D2019-0424).

Östra flygelns norra fasad med entréutbyggnaden och balkong innan renovering. Foto Kjell Taawo 2018-11-08 (SLM D2019-0425).

Vid startmötet den 3 oktober 2018 kunde skadorna på byggnadens norra takfall inspekteras noggrannare eftersom tegelpannorna redan plockats bort. Förutom ovan nämnda skador noterades följande:

Större delar av strö- och bärläkten på det norra takfallet, liksom den underliggande tjärpappen, befanns i ett sämre skick än vad som tidigare hade förväntats. Provhål hade skurits upp i delar av tjärpappen på andra ställen i det norra takfallet i undersökningssyfte. Den underliggande råsponten bedömdes vara i ett gott skick utan några synliga tecken på rötskador. Många tegelpannor på framför allt det södra takfallet bedömdes vara i ett undermåligt skick. Skorstenarnas nederbeslag samt takplåten på takkupan mot norr hade inga genomgående gravrostskador men ansågs ändå vara i ett tillräckligt eftersatt skick för att byte till ny plåt skulle vara motiverat.

Kupvinkelrännorna på norra takkupan bedömdes av plåtslagare vara gjord på ett icke-fackmannamässigt sätt och skulle därför vara svår att reparera med gott resultat. Enligt fastighetsägare hade det länge varit problem med läckage i den södra takkupan.

*Skadan väster om takkupan på norra takfallet som täckts provisoriskt med en presenning.
Foto Kjell Taawo 2018-11-08 (SLM D2019-0426).*

Norra takfallets östra del efter att tegelpannorna plockats ned. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0427).

Västra delen av norra takfallet under pågående nedplockning av tegelpannor. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0428).

Underlagstaket på norra takfallets västra del var kraftigt rötskadat. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0429).

På det norra takfallets östra del var skicket på underlagstaket gott. Foto Kjell Taawo 2018-10-03 (SLM D2019-0430).

Tidigare lagad läkt vid fönstret på norra takfallet. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0431).

Norra takkupan. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0432).

Norra takkupan. Plåtarbetet i takkupans övre del bedömdes kunna utgöra en risk för läckage eftersom det inte var fackmannamässigt utfört. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0433).

Inträngande regn- och smältvatten hade enligt uppgift från fastighetsägare länge varit ett problem på takkupan mot söder. Anlitad plåtslagare bedömde att kupvinkelrännan inte ledde bort regnvatten på ett tillfredsställande sätt, varpå det misstänktes att regnvatten länge runnit in under takkupans tegel. Notera även skadorna i den vita slätputsen. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0434.)

Takkupan mot söder. Plåtarna runt takkupan byttes ut till nya lika befintliga. Dessa målades dock inte. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0435).

Västra delen av södra takfallet. Flertalet tegelpannor behövde justeras för att ge ett bättre regnskydd och ge ett mer vårdat intryck. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0436).

Skorstenen längst mot öster innan renovering. Foto 2018-10-03 (SLM D2019-0437).

Beskrivning av åtgärder

Renovering av tak

Avsikten med renoveringen av taket var ursprungligen att endast plocka ned tegelpannor, åtgärda de skadade delarna av underlagstaket och därefter lägga tillbaka tegelpannorna. Eftersom de tegelpannor som befanns i ett undermåligt skick var fler än förväntat, krävdes en stor mängd kompletterande tegel. Lika befintligt tegel i samma storlek och kupning kunde inte hittas, varpå den bästa lösningen ansågs vara att beställa nytt tegel för att täcka hela det norra takfallet. Som villkor ställdes att det skulle vara enkupigt lertegel med rak framkant, i stället för falsad framkant vilket hade gett ett klumpigare intryck.

Principen för takrenoveringen har varit att hålla byggnadens entréfasad samt bruksområdets karaktär i ett ursprungligt utseende, och att bevara så många befintliga tegelpannor som möjligt. Det södra takfallet vetter mot bruksområdet och ansågs av den orsaken vara viktigare för byggnadens miljömässiga värden, än det norra takfallet som vetter från bruksområdet. Att blanda gamla och nya tegelpannor på båda takfallen har inte varit ett alternativ, eftersom de inte har samma mått och kupning.

De rötskadade delarna av underlagstaket på norra takfallet lagades med ny råspont. Underlagspappen på hela norra takfallet byttes ut. En ny läkt med grövre dimension än tidigare monterades. Syftet med detta var att skapa en bättre genomluftning mellan tegelpannorna och underlagstaket och därmed förhindra kvardröjande fukt.

På takfallet mot söder lagades rötskadat underlagstak väster om takkupan med ny råspont och ny tjärpapp. Skadade delar av läkten lagades. Eftersom det södra takfallet vetter mot solsidan och därmed torkar ut snabbare bedömdes det inte föreligga samma behov av en ny grövre läkt motsvarande den på norra takfallet. Tegelpannor i gott skick från det norra takfallet (ca 100 pannor enligt uppgift från entreprenör) användes för att komplettera undermåliga pannor på det södra takfallet.

Pågående arbeten på norra takfallet. Foto 2018-11-01 (SLM D2019-0438).

Takfallet mot söder kunde åtgärdas genom endast justering av takpannor samt en avgränsad lagning av underlagstaket och läkten (väster om takkupan). Foto 2018-11-01 (SLM D2019-0439).

Norra takfallet (vänster i bild) med nytt tegel samt ny gångbro i röd plåt. På det södra takfallet ligger äldre enkupigt tegel. De äldre nockpannorna bevarades. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0440).

Nockpannorna har fästs inock med skruv. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0441).

Vid slutbesiktningen iaktogs ifyllningar av röd fogmassa på södra takfallet. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0442).

Norra takfallet efter avslutade arbeten. Mellan skorstenarna syns den nya gångbron och den rödmålade takluckan som tidigare var svart. Foto 2019-09-17 (SLM D2019-0443).

Södra takfallet efter avslutade arbeten. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0444).

Plåtarbeten

Som antikvarisk medverkan uttryckte jag önskan om att renovera befintlig takplåt på norra takkupan genom att byta ut undermåliga delar av plåten och måla hela takytan med oljefärg. Plåtslagaren förordade dock starkt att byta ut all plåt, eftersom han bedömde att det befintliga plåtarbetet inte var fackmannamässigt utfört. Plåtslagaren kunde endast lämna garanti mot nytt läckage om han fick tillåtelse att byta ut all takplåt. Det skulle också bli billigare i jämförelse med renovering av befintlig plåt. Detta godtogs som skäl för att byta ut all plåt på norra takkupan, med villkoret att detta penselmålades med linoljefärg.

Den gamla takplåten ersattes med ny fabrikslackerad svart plåt i bandformat med dubbla ståndfalsar. För att förbättra takavvattningen på det norra takfallet monterades en ny fotplåt. En ny hängränna likt befintlig i vit kulör monterades runt den norra vindkupans tak. Nya vindskivor lika befintliga monterades på gaveln mot väster.

Eftersom det länge förekommit problem med vattenläckage i södra takkupan önskade fastighetsägaren en bättre och säkrare takkonstruktion. En god lösning bedömdes vara att ersätta taktäckningen av tegel med ett plåttak, vilket motsvaras av takkupan mot norr. Plåttak var vanligt förekommande under byggnadens tillkomsttid och på liknande högre-ståndsvillor, varpå det inte bedömdes utgöra en förvanskning av byggnadens kulturhistoriska värden. Teglet och läkten på södra takkupan avlägsnades. Ny papp lades. Svart plåt i skivformat monterades med jämna hakfalsar och dubbla ståndfalsar.

Takkupans krönbeslag med fialer penselmålades med svart rostskyddsfärg. Ny gångbro i tegelröd kulör mellan skorstenarna monterades i syfte att uppnå en mer säker arbetsmiljö på taket. Befintlig takstege på norra takfallet återmonterades. Takluckan som tidigare var svartmålad och rostangripen målades med tegelröd rostskyddsfärg för att harmonisera bättre med takets kulör.

Pågående renovering av tak och plåtarbeten. Foto 2018-11-01 (SLM D2019-0445).

Den nya hänggrännan i vit plåt. Foto 2018-11-01 (SLM D2019-0446).

Nedan i bild syns den nya fotplåten i fabrikslackerad svart plåt. Under takduken syns tjärpappen. Foto 2018-11-01 (SLM D2019-0447).

Delar av vindskivorna på gaveln mot väster ersattes med ny nitad plåt. Foto 2018-11-28 (SLM D2019-0448).

Södra takkupan under pågående renovering. Foto 2018-11-03 (SLM D2019-0449).

Södra takkupan efter avslutade arbeten. Vindskivorna och fialerna målades med svart rostskyddsfärg. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0450).

Rostiga plåtar (här kringtäckning vid norra takkupan) borstades och penselmålades med svart rostskyddsfärg. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0451).

Norra takkupan efter avslutat arbete. Foto 2019-05-16 (SLM D2019-0452).

Södra takkupan efter avslutat arbete. Gavelkrönet och fialerna har målats med svart rostskyddsfärg. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0453).

Renovering av fönster

Anders Hammarstrand (C A Fönsterrenovering) i Sparreholm stod för arbetet med att renovera fönstren. De fönster som renoverades var de fyra runda fönstren på gavlarna samt takkupans fönster på södra takfallet, som utgörs av tre fönsterbågar. Arbetet skedde på Anders Hammarstrands egen verkstad i Sparreholm.

Befintligt fönsterkitt skrapades bort och ersattes med nytt Åffa linoljekitt. Fönstren målades med Ottosson linolfärg i kulör Kögenhamnsgrön LYS som liknar befintlig kulör. Insidan av bågarna målades med linolfärg i vit kulör. Även fönsterhakar och beslag renoverades.

Södra rundfönstret på västra gaveln efter renovering. Foto 2018-11-28 (SLM D2019-0454).

Hörnjärn och spröjs på södra takkupan efter renovering. Foto 2018-11-28 (SLM D2019-0456).

Södra rundfönstret på västra gaveln efter renovering. Foto 2018-11-28 (SLM D2019-0455).

Östra gaveln efter renovering. Rimfrosten gör att de nymålade fönstren ser fläckiga ut. Foto 2018-11-28 (SLM D2019-0418).

Fönster på södra takkupan efter renovering. Foto 2018-11-28 (SLM D2019-0457).

Insidan av fönster på södra takkupan efter renovering. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0458).

Renovering av skorstenar

Under november gjordes en första undersökning av skorstenarna som antydde att de var i sämre skick än vad som tidigare bedömts. Fram till april 2019 undersöktes skorstenarnas skick av flera av varandra oberoende murare och sotare (skorstensfejarmästare). Dessa drog olika slutsatser rörande skorstenarnas skick. Två murare med lång erfarenhet av skorstenar bedömde att skorstenarna behövdes muras om helt för att kunna fortsätta användas. Robert Kjellman, skorstensfejarmästare på räddningstjänsten Flens kommun, bedömde i sin tur att den västra skorstenen kunde fortsätta att användas. Eftersom bedömningen endast grundades på en okulär besiktning kunde detta dock inte garanteras. Av den orsaken valdes att följa murarnas bedömning, varpå båda skorstenarna murades om i sin helhet ovan taknock. För arbetet svarade Katrineholms Fasader AB.

Båda skorstenarna knackades ned till taknocken. Befintligt tegel visar tydliga spår av strängpressning, vilket visar att skorstenarna har murats om tidigare. Murningen gjordes med nytt håltegel i gul kulör, vilket underlättar framtida bedömningar av vad som är nytt respektive äldre tegel. De översta två skiften kragades ut vardera 3 cm från skorstenens murliv. Detta motsvarade tidigare utformning enligt uppgift från muraren. Fem kanaler murades i enlighet med tidigare konstruktion. Webers kc-bruk användes till fogar och utstockning. Målning gjordes med Flüggers silikatfärg i bruten vit kulör.

Skorstenarna gjordes 102 cm höga från taknocken, till skillnad från 92 cm som de var tidigare. Detta stämde inte av mellan muraren och den antikvarisk medverkande. Det bedömdes dock inte utgöra någon försämring av byggnadens utseende tillika förvanskning av dess kulturhistoriska värde. Avvikelsen godkändes därför.

Västra skorstenen efter att befintligt tegel knackats ned. Foto 2019-05-16 (SLM D2019-0459).

Östra skorstenen under pågående ommurning. Foto 2019-05-16 (SLM D2019-0460).

Östra skorstenen efter avslutad ommurning och avfärgning med silikatfärg. Foto 2019-05-27 (SLM D2019-0461).

Nya nederbeslag tillverkades av svart fabrikstillverkad plåt. Dessa skruvades fast i murverket. För att motverka fuktskador i murstockarna monterades plåthugar av svart plåt. Dyliga hugar har ingen historisk hävd på Östra flygeln och bör därför ses som ett nytillskott. Det kan dock godkännas med hänsyn till att de bidrar till en längre hållbarhet av de befintliga murstockarna. Skorstenshugar blev vanliga först under 1800-talets slut. De är således inte tidstypiska för byggnadens ursprungliga utseende, men eftersom skorstenshugar är vanliga tillskott på många äldre bostadshus vars skorstenar på grund av moderna uppvärmningsmetoder inte används i samma utsträckning som förr, kan de accepteras även i detta fall.

Skorstenshugarna fästes i murstocken med pluggad stjärnskruv och ståltråd.

Västra skorstenen efter avslutad renovering. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0462).

Putslagningar och avfärgningar

Punktvisa lagningar av den putsade fasaden gjordes på båda vindkuporna, takfotsgesimsen samt på enstaka ställen på fasaden.

Den södra takkupan har träullit som putsbärare. Eftersom träulliten utgörs av sammanfogade skivor kan det bildas sprickor i ytputsen över fogarna. Detta bedöms vara orsaken till de skador som uppstått. Allra bäst hade varit att avlägsna träulliten och montera ett nytt putsbärande skikt av t.ex. lerbruk. Detta hade dock medfört stora ytterligare kostnader. På grund av de stora merkostnader som redan hade uppkommit, inte minst i samband med renoveringen av skorstenarna, önskade fastighetsägaren och totalentreprenören att endast renovera den befintlig putsen. Detta stämde av med Länsstyrelsen och antikvarisk medverkan, som godkände förslaget.

Takfotsgesimsen som var sprucken och smutsig på flera ställen lagades med nytt kalkbruk och avfärgades med kalkfärg i vit kulör lika befintlig. Enstaka ställen av fasaden där färgen flagnat avfärgades på nytt med kalkfärg i lika befintlig gul kulör.

Södra takkupan under pågående renovering. Till höger i bilden syns rötskadad läkt och underlagstak som senare lagades. Foto 2019-05-15 (SLM D2019-0463).

Södra takkupan under pågående renovering. Sprickor högs upp och fogades med nytt bruk innan avfärgning med kalkfärg. Foto 2019-05-15 (SLM D2019-0464).

Övriga åtgärder

Takfotsinbrädningen på entréutbyggnaden mot norr rengjordes med målartvätt och målades med alkydolfärg i vit kulör lika befintlig.

Närbild av putsens ytstruktur på södra takkupan efter avslutad avfärgning med silikatfärg. Foto 2019-05-27 (SLM D2019-0465).

Södra takkupan efter avslutad renovering. Foto 2019-05-27 (SLM D2019-0466)

Södra takkupan efter putslagningar, avfärgning och plåtarbeten. Foto 2019-05-27 (SLM D2019-0467).

Takgesims och takfotsinbrädning efter avslutade putsilagningar och ommålning, jämför med bild på sidan 14. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0468).

Bortflagnad färg har avfärgats med ny kalkfärg i kulör lika befintlig. Foto 2019-07-03 (SLM D2019-0469).

Avvikelser från Länsstyrelsens beslut

En del avvikelser från Länsstyrelsens beslut har gjorts. Den främsta anledningen till detta är att arbetet från början endast omfattade omläggning av taktegel, fönsterrenovering och punktvisa lagningar av putsade ytor. För de renoveringsarbeten som tillkom, t.ex. renovering en av skorstenarna, fanns inga formulerade riktlinjer att tillgå. För dessa åtgärder har generella antikvariska principer varit vägledande. Eftersom projektet blev betydligt mer omfattande än beräknat, både ur ett tids- och kostnadsperspektiv, har flera kompromisser med dessa principer gjorts. Syftet har varit att nå ett gott resultat ur såväl ett antikvariskt som förvaltningsmässigt perspektiv.

Då lika befintligt taktegel inte kunde hittas för att ersätta trasiga tegelpannor inköptes nytt enkupigt lertegel i syfte att täcka hela det norra takfallet. Teglet är betydligt mer uniformt än det befintliga strängpressade teglet. Detta godkändes eftersom teglet skapar en god takavvattning och att den uniforma kulören på sikt får färgskiftningar och påväxt av lavar vilket ger ett ålderdomligt intryck liknande befintliga tegelpannor.

Varken takplåten på den norra eller södra takkupan, kupvinkelrännor, kringtäckningar, vindskivor på västra gaveln och samtliga skorstensbeslag målades. Detta gjordes främst av ekonomiska skäl, då slutpriset för hela arbetet ökat till långt över det dubbla jämfört med beräknad kostnad. Plåten kan dock lätt målas om med linoljefärg efter tvättning med alkaliskt rengöringsmedel, varpå den får det äldre utseende som ursprungligen var avsikten med renoveringen.

Ett annat avsteg som gjordes var att taktäckningen på den norra takkupan gjordes med plåt i bandformat, vilket inte är historiskt korrekt i förhållande till den sena 1800-talsstil som renoveringsarbetet avsett att efterlikna. Det korrekta hade varit att använda plåt i skivformat. Avsteget gjordes av ekonomiska skäl. Den plåt som avlägsnades var dock i bandformat, och på så vis har renoveringen inte inneburit en förvanskning av tidigare utseende. Det flacka takfallet på kupan får också mycket begränsad synlighet från marken och bandtäckningen blir även av den anledningen mer acceptabel.

Vindskivor och vattplåtar har längdskarvats genom nitning istället för hakfalsning. Detta missades dock i kommunikationen varför ansvaret får anses delat mellan antikvarie och entreprenör

Undernockpannorna har en röd plastmatta lagts som syftar till att minska risken för vattenintrång. En bit av mattan sticker ut under pannorna, och skämmer därför i en mindre utsträckning utseendet på framför allt det södra takfallet. Inte heller detta kommunicerades.

I stället för traditionellt lufthårdnande eller hydrauliskt kalkbruk inköptes ett modernt kalkcementbruk för lagning av takkupa och takgesims. Detta skedde genom missförstånd av fastighetsägaren. Eftersom det efter avfärgning inte går att se skillnad på de nämnda bruken, och att stora delar av byggnaden redan är putsad med kc-bruk, accepterades detta.

Kulturhistorisk bedömning av utförda arbeten

De hantverksarbeten som utförts, t.ex. putslagningar, omläggning av takpannor, ommurning, plåtslagning och målning, har genomgående hållit en hög och jämn kvalitet. Den nya takkonstruktionen och takavvattningen utgör en säkrare konstruktion än tidigare, vilket är positivt för byggnadens fortsatta status. Resultatet är ur det avseendet mycket lyckat.

De mindre lyckade delarna av arbetet beror helt och hållet på de kompromisser av materialval som gjorts. Detta gäller framför allt den fabrikslackerade plåten som valdes att inte målas enligt anvisning och som i dagsläget skapar ett något livlöst uttryck. Plåtnitarna, plastmattan undernockpannorna och fogmassan under tegelpannorna är delar som också utgör brister i resultatet. Dessa försummelser bedöms dock som acceptabla i sammanhanget, eftersom de är reversibla och inte har påverkat byggnadens ursprungliga delar. Arbetet kan därför godkännas.

Östra flygelns södra och västra fasader efter avslutade arbeten. Foto 2019-09-17 (SLM D2019-0470).

Projektrelaterad information

Fastighetsägare och beställare - Anne-Margrete Wachtmeister, Hälleforsnäs

Huvudentreprenör och takrenovering - Toltorp Bygg AB, Katrineholm

Plåtarbeten - Katrineholms Plåt & Ventilationsmontage AB, Katrineholm

Mur-och putsarbeten - Katrineholms Fasader AB, Katrineholm.

Fönsterrenovering - C A Fönsterhantverk, Sparreholm.

Antikvarisk medverkan - Anton Blomgren, Sörmlands museum, Nyköping

Använda material och fabrikat

Tegelpannor - Bender Hansa enkupigt falsat lertegel med rak framkant

Underlagspapp - T-Tak EVO

Bruk till fogar och utstockning på skorstenar - Weber Base 224 Puts- och murbruk (c)

Bruk till lagningar av takkupa och takgesims - Finja hydrauliskt finputsbruk KC 50/50

Plåt - Lindab, Greencoat HB Polyester

Murtegel - Wienerberger skorstenstegel 3-tums hålsten frostfritt

Färg till fasad (gul) - Weber Cal 249 Kulturkalkfärg, bruten kulör med nummer 24141

Färg till fasad (vit) - Weber Cal 249 Kulturkalkfärg, NCS S 0502-Y

Färg till skorstenar - Flügger Facade Silikat, NCS S 0502-Y

Färg till takfoten - Tinoва trad Exteriör BW NCS S 0502-Y

Rostskyddsfärg - Nordsjö Pro Trad Metall Paint NCS S 9000-N

Linoljekitt - Åffa

Linoljefärg - Ottosson, Köpenhamnsgrön LYS

Källförteckning

Muntliga uppgifter

Anne-Margrete Wachtmeister, fastighetsägare.

Henry Bark, tidigare fastighetsägare och före detta anställd på Hälleforsnäs bruk.

Mikael Carlsson, K Carlsson Murare, Bie.

Opublicerat material

Besiktningsprotokoll 2018-12-12. Robert Kjellman, skorstensfejarmästare Räddningstjänsten Flens kommun.

Tryckta källor

Klerström, J. (1992). Hälleforsnäs i Södermanland: den fysiska miljön i ord och bild. Nyköping: Länsstyrelsen Södermanlands län

Östberg, M. (1992). Samhället Hälleforsnäs - Småskrifter om Hälleforsnäs 3. Hälleforsnäs: Flens ABF

Bilagor

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Bo G Svensson
010-223 43 44

BESLUT

Datum

2018-06-28

Önr

434-6891-2017

1(3)

Anne-Margrete Wachtmeister
amwachtmeister@hotmail.com

Bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer, Hälleforsnäs bruk 1:100, Östra flygeln, omläggning tegeltak och renovering fönster, Mellösa socken, Flens kommun, Södermanlands län

Beslut

Länsstyrelsen beslutar, med stöd av 5 § Förordning (SFS 2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer, att lämna bidrag till de åtgärder ansökan avser med högst 100 000 kronor inklusive moms. Detta utgör 50% av den beräknade totalkostnaden som uppgår till lägst 200 000 kronor inklusive moms.

Kostnaden för antikvarisk medverkan har beräknats till 47 488 kronor inklusive moms och kommer att faktureras er men täckas av kompletterande bidrag.

Total bidragssumma uppgår till högst 147 488 inklusive moms.

Bidragsmedlen belastar kulturmiljöanslaget 7:2 2018, anslagspost 1, bemyndiganderamen, *vård av bebyggelse exteriört*.

Villkor

För bidrag gäller följande villkor

- Arbetet ska följas av antikvarisk expert. Inga arbeten får startas innan kontakt har tagits med antikvarisk expert.
- Antikvarisk expert har rätt att ge detaljanvisningar. Dessa anvisningar ska följas. Vid större avvikelser från insänd beslutsgrundande handling liksom vid eventuella tvister mm angående genomförandet ska frågan hänskjutas till Länsstyrelsen för avgörande.
- Till stöd för arbetenas utförande finns Protokoll från rådgivningsbesök, Sörmlands museum, daterat den 8 februari 2018. Befintligt taktegel återläggs.
- Antikvarisk expert och Länsstyrelsen ska kallas till antikvarisk slutbesiktning när åtgärderna är avslutade.

Postadress
611 86 NYKÖPING

Organisationsnummer
202100-2262

Besöksadress
Stora torget 13

Bankgiro
5051-8653

Telefon
010-223 40 00 växel

Faktureringsadress
FE 98
838 73 FRÖSÖN

E-post
sodermanland@lansstyrelsen.se

Internet
www.lansstyrelsen.se/sodermanland

BESLUT

2(3)

Datum	Dnr
2018-06-28	434-6891-2017

Avrapportering och bidragsrekvirering

- Antikvarisk expert ska till Länsstyrelsen redovisa att åtgärder har utförts i enlighet med detta beslut som ett underlag inför Länsstyrelsens utbetalning av bidraget.
- Denna ska senast sex månader efter avslutade arbeten inkomma med en förenklad rapport över utfört arbete till Länsstyrelsen i digital form. Länsstyrelsen ombesörjer distribution till Riksantikvarieämbetet och övriga berörda institutioner. Av rapporten ska framgå:
 - Översiktlig dokumentation av utförda åtgärder, inklusive beskrivning av tillstånd före åtgärder samt fotodokumentation som redovisar utseende före och efter åtgärder. Dokumentation ska även göras av detaljer som ändras eller tas bort.
 - Utvärdering av resultatet inklusive redovisning av eventuella problem.
- Ni får rekquirera bidraget från länsstyrelsen så snart arbetena har slutförts och slutbesiktats tidigast den 1 februari 2019 och senast den 1 november 2019. Bidraget rekquireras med till beslutet bifogade rekvisitionsblankett. Till rekvisitionen av bidraget ska fogas dels verifikationer på bidragsgrundande kostnader i bestyrkta kopior, dels intyg från den antikvarisk expert, att arbetena har slutförts och besiktats utan anmärkning. Bidraget betalas ut till er tidigast två veckor efter att rekvisitionen inkommit till länsstyrelsen.

Redogörelse för ärendet

Ni har den 22 november 2017 ansökt om bidrag för ovan nämnda åtgärder. Arbetena omfattar omläggning tegeltak och ny läkt, partiella skador undertak lagas, putslagningar vid skorsten och anslutande plåtarbeten.

Motiv för beslut

Byggnaden ligger öster om bruksherrgården, som är ett av länets byggnadsminnen. Östra flygeln är uppförd efter 1782. Åbom omgestaltade stora huset 1842-8144. 1852 ritar han även en tvättstuga och omgestaltar östra flygeln i en nygotiserande stil. Byggnaden är välbevarad och bl.a. kopplingen till arkitekten Åbom och bruksmiljön ger byggnaden ett flerskiktat värde. Det är angeläget att vård- och underhållsarbeten utförs med material och arbetsmetoder från byggandens tillkomsttid.

Antikvarisk medverkan

Enligt uppgift svarar Sörmlands museum för antikvarisk medverkan.

Övriga upplysningar

Enligt 23 § Förordning (SFS 2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer får beslutet inte överklagas. Medlen kan återkallas om beslutets villkor inte uppfyllts.

BESLUT

3(3)

Datum

Dir

2018-06-28

434-6891-2017

De som deltagit i beslutet

Beslut har fattats av länsantikvarie Per Gustafsson med biträdande länsantikvarie Bo G Svensson som föredragande och är digitalt signerat.

Per Gustafsson

Bo G Svensson

Bilaga

Rekvisationsblankett

Kopia till

Sörmlands museum, kjell.taawo@dll.se

Riksantikvarieämbetet, registrator@raa.se

Så här hanterar vi dina personuppgifter

Information om hur vi hanterar dessa hittar du på www.lansstyrelsen.se/dataskydd.

